

УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА X КЛАС
КОМПОНЕНТ ЛИТЕРАТУРА
(ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНА ПОДГОТОВКА)

КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА

Обучението по литература в X клас разширява и допълва овладените знания и придобитите умения в класовете от първия гимназиален етап, свързани с различни културни епохи, като цели овладяване на компетентности по отношение на българската литература и проявленията на различни литературни направления в нея, развива уменията за тълкуване на литературен текст съобразно жанровите и културноисторическите му характеристики.

Очакваните резултати в областта на социокултурните компетентности са свързани с овладяването на знания за светогледните идеи, характерни за българската литература от периодите след Освобождението до Първата световна война, между двете световни войни и след Втората световна война, както и със съотнасянето на интерпретирани в текстове от тези периоди отношения с личния опит на ученика, а също с познаването на отношенията автор – текст – читател и с уменията за оценяване начини на въздействие на текст.

Очакваните резултати в областта на литературните компетентности са свързани с уменията за тълкуване на различни като период на създаване и жанр текстове, в които в зависимост от епохата намират проявление характерни черти на различни литературни направления като Романтизъм, реализъм, модернизъм. Литературните компетентности може да се изграждат на базата на посочените в програмата творби и на други тематично близки текстове по избор на учителя, включително и от съвременната българска литература.

Очакваните резултати в областта на комуникативните компетентности са свързани с уменията за създаване и възприемане на реч (есе, резюме) както откъм смисловата ѝ, така и откъм действената ѝ страна, а също и с уменията за езиково посредничество и с интерактивните умения на ученика за културно изразяване и творчество, с развиване на неговите изследователските умения и творческо въображение.

ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ОБУЧЕНИЕТО ЗА ПОСТИГАНЕ НА ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНАТА ПОДГОТОВКА В КРАЯ НА КЛАСА

ОБЛАСТИ НА КОМПЕТЕНТНОСТИ	ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И ОТНОШЕНИЯ
СОЦИОКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ	<p>Различава светогледни идеи, характерни за българската култура през периодите от Освобождението до Първата световна война, между двете световни войни и след Втората световна война, и обяснява прилики и разлики помежду им в контекста на културната динамика.</p> <p>Съпоставя с личния си опит интерпретирани в изучавани текстове ценности и норми, проблеми и конфликти, характерни за българската култура през периодите от Освобождението до Първата световна война, между двете световни войни и след Втората световна война, и обосновава позиция по тях.</p> <p>Свързва изучаваните творби с имената на техните автори, с жанровете, с героите, със сюжетите и с мотивите им, с културната епоха на създаването им и със съответното литературно направление.</p> <p>Идентифицира и оценява в изучавани творби от българската литература от периодите от Освобождението до Първата световна война, между двете световни войни и след Втората световна война специфични начини на въздействие.</p>

	Подбира, извлича и обработва съобразно няколко критерия информация от различни източници, за да изпълни самостоятелно конкретна задача – изследователска, комуникативна или творческа.
ЛИТЕРАТУРНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ	Тълкува изучавани творби от българската литература от периодите от Освобождението до Първата световна война, между двете световни войни и след Втората световна война съобразно културноисторическите им характеристики. Разпознава словесни форми, родове и жанрове на литературата. Тълкува изучавани творби съобразно родовите и/или жанровите им характеристики. Различава характерни черти и проявления на Романтизма, реализма, модернизма в българската литература от периодите от Освобождението до Първата световна война, между двете световни войни и след Втората световна война и тълкува изучавани текстове съобразно посочените проявления. Разпознава литературни похвати, тропи и фигури и обяснява функциите им в изучавани творби. Идентифицира и тълкува интерпретации на едни и същи мотиви и/или устойчиви сюжети в изучавани творби от различни литературни периоди.
КОМУНИКАТИВНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ	Създава есе по граждански проблем, интерпретиран в изучаван (откъс от) литературен текст с определена комуникативна цел. Спазва книжовните езикови норми. Анализира и критично оценява свои и чужди есета и свои и чужди резюмета според осъществяването на комуникативните им цели.

УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ

Теми	Компетентности като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
I. Българската литература от периода от Освобождението до Първата световна война	Различава отличителни за българската култура от периода от Освобождението до Първата световна война светогледни идеи. Съпоставя светогледни идеи, характерни за европейската модерност и българската литература от периода от Освобождението до Първата световна война, и обяснява прилики и разлики помежду им в контекста на културната динамика.	
I.1. „Епопея на забравените“ („Левски“) (Ив. Вазов)	Разпознава жанрови характеристики на одата, проявени в „Левски“. Тълкува „Левски“ съобразно жанровите и/или културноисторическите характеристики на творбата. Различава проявления на характерни черти на Романтизма в „Левски“ и тълкува творбата съобразно посочените проявления. Познава значението на понятието метафора. Познава значението на понятието метонимия. Съпоставя с личния си опит интерпретиран в „Левски“ ценности и норми, проблеми и конфликти, характерни за българската култура през периода от Освобождението до Първата световна война, и обосновава позиция по тях. Идентифицира и оценява в „Левски“ специфични начини на въздействие.	метафора метонимия

<p>I.2. Из „Под игото“: главите „Гост“, „Новата молитва на Марка“, „Пиянството на един народ“ (Ив. Вазов)</p>	<p>Разпознава жанрови характеристики на романа, проявени в „Под игото“. Тълкува откъси от „Под игото“ съобразно жанровите и/или културноисторическите характеристики на творбата. Разпознава литературни похвати, тропи и фигури в откъси от „Под игото“ и обяснява функциите им. Подбира, извлича и обработва съобразно няколко критерия информация от различни източници, за да изпълни самостоятелно конкретна изследователска задача, свързана с историята на четенето на „Под игото“. Различава в откъси от „Под игото“ светогледни идеи, характерни за българската култура през периода от Освобождението до Първата световна война, в съпоставка с други творби от Ив. Вазов (например с „Елате ни вижте!“, „Дядо Йоцо гледа“) и обяснява прилики и помежду им в контекста на културната динамика.</p>	
<p>I.3. Из „Бай Ганьо. Невероятни разкази за един съвременен българин“: „Бай Ганьо се върна от Европа“ (А. Константинов)</p>	<p>Тълкува „Бай Ганьо се върна от Европа“ съобразно родовите и/или културноисторическите характеристики на творбата. Разпознава литературни похвати в „Бай Ганьо се върна от Европа“ и обяснява функциите им. Съпоставя с личния си опит интерпретирани в „Бай Ганьо се върна от Европа“ ценности и норми, проблеми и конфликти, характерни за българската култура през периода от Освобождението до Първата световна война, и обосновава позицията по тях. Подбира, извлича и обработва съобразно няколко критерия информация от различни източници, за да изпълни самостоятелно конкретна комуникативна задача, свързана с аргументацията на гледна точка към идентичността на Бай Ганьо. Различава в „Бай Ганьо се върна от Европа“ светогледни идеи, характерни за българската културата през периода от Освобождението до Първата световна война, в съпоставка с други творби от А. Константинов (например с „Разни хора – разни идеали“) и обяснява разлики помежду им в контекста на културната динамика.</p>	
<p>I.4. „Cis moll“ (П. П. Славейков)</p>	<p>Разпознава жанрови характеристики на поемата, проявени в „Cis moll“. Тълкува „Cis moll“ съобразно жанровите и/или културноисторическите характеристики на творбата. Познава значението на естетическия индивидуализъм в контекста на модернизма. Различава проявления на характерни черти на естетически индивидуализъм в „Cis moll“ и тълкува творбата съобразно посочените проявления. Оценява завършека на „Cis moll“ във връзка със сюжета на творбата и/или с изразените в нея преживявания.</p>	<p>естетически индивидуализъм</p>

	<p>Разпознава литературни похвати, тропи и фигури в „Cis moll“ и обяснява функциите им. ● Съпоставя с личния си опит интерпретирани в „Cis moll“ ценности и норми, проблеми и конфликти, характерни за българската култура през периода от Освобождението до Първата световна война, и обосновава позиция по тях.</p>	
<p>I.5. „Арменци“, „Две хубави очи“, „В часа на синята мъгла“ (П. Яворов)</p>	<p>Разпознава родови характеристики на лириката, проявени в „Арменци“, в „Две хубави очи“ и във „В часа на синята мъгла“. Тълкува „Арменци“, „Две хубави очи“ и „В часа на синята мъгла“ съобразно родовите и/или културноисторическите характеристики на творбите. Различава проявления на характерни черти на символизма в „Две хубави очи“ и във „В часа на синята мъгла“ и тълкува творбите съобразно посочените проявления. Разпознава литературни похвати, тропи и фигури в „Арменци“, в „Две хубави очи“ и във „В часа на синята мъгла“ и обяснява функциите им. Идентифицира и оценява в „Арменци“, в „Две хубави очи“ и във „В часа на синята мъгла“ специфични начини на въздействие. Подбира, извлича и обработва съобразно няколко критерия информация от различни източници, за да изпълни самостоятелно конкретна творческа задача, свързана с „Две хубави очи“ и/или с „В часа на синята мъгла“. Различава светогледни идеи, характерни за българската култура през периода от Освобождението до Първата световна война, в „Арменци“, в „Две хубави очи“ и във „В часа на синята мъгла“ в съпоставка с други творби от П. Яворов (например с „На нивата“, „Стон“, „Сенки“) и обяснява прилики и разлики между тях в контекста на културната динамика.</p>	
<p>I.6. „Да се завърнеш...“ (Д. Дебелянов)</p>	<p>Разпознава жанрови характеристики на елегията, проявени в „Да се завърнеш...“. Тълкува „Да се завърнеш...“ съобразно жанровите и/или културноисторическите характеристики на творбата. Различава проявления на характерни черти на символизма в „Да се завърнеш...“ и тълкува творбата съобразно посочените проявления. Разпознава литературни похвати, тропи и фигури в „Да се завърнеш...“ и обяснява функциите им.</p>	

	<p>Идентифицира и оценява в „Да се завърнеш...“ специфични начини на въздействие. Различава светогледни идеи, характерни за българската култура през периода между двете световни войни, в „Да се завърнеш...“ в съпоставка с други творби от Д. Дебелянов (например с „Черна песен“, „Помниш ли, помниш ли...“, „Един убит“) и обяснява прилики и разлики между тях и светогледни идеи, характерни за българската култура през периода от Освобождението до Първата световна война, в контекста на културната динамика.</p>	
I.7. „Гераците“ (Елин Пелин)	<p>Разпознава жанрови характеристики на повестта, проявени в „Гераците“.</p> <p>Тълкува „Гераците“ съобразно жанровите и/или културноисторическите характеристики на творбата.</p> <p>Различава проявления на характерни черти на реализма в „Гераците“ и тълкува творбата съобразно посочените проявления.</p> <p>Разпознава литературни похвати, тропи и фигури в „Гераците“ и обяснява функциите им.</p> <p>Съпоставя с личния си опит интерпретирани в „Гераците“ ценности и норми, проблеми и конфликти, характерни за българската култура през периода от Освобождението до Първата световна война, и обосновава позиция по тях.</p> <p>Различава светогледни идеи, характерни за българската култура през периода от Освобождението до Първата световна война, в „Гераците“ в съпоставка с друга творба от Елин Пелин и обяснява прилики и разлики между тях в контекста на културната динамика.</p>	
II. Българската литература от периода между двете световни войни	<p>Различава отличителни за българската култура от периода между двете световни войни светогледни идеи.</p> <p>Съпоставя светогледни идеи, характерни за българската литература от периода от Освобождението до Първата световна война и българската литература от периода между двете световни войни, и обяснява прилики и разлики помежду им в контекста на културната динамика.</p> <p>Съпоставя светогледни идеи, характерни за европейската модерност и българската литература от периода между двете световни войни, и обяснява прилики и разлики помежду им в контекста на културната динамика.</p>	
II.1. „Септември“ (Гео Милев)	<p>Разпознава жанрови характеристики на поемата, проявени в „Септември“.</p> <p>Тълкува „Септември“ съобразно жанровите и/или културноисторическите характеристики на творбата.</p> <p>Познава значението на следвоенния модернизъм в контекста на модернизма.</p> <p>Познава значението на понятието експресионизъм.</p>	следвоенен модернизъм експресионизъм

	<p>Различава проявления на характерни черти на следвоенния модернизъм и на експресионизма в „Септември“ и тълкува творбата съобразно посочените проявления. Оценява завършека на „Септември“ във връзка с изразените в творбата преживявания. Разпознава литературни похвати, тропи и фигури в „Септември“ и обяснява функциите им.</p> <p>Съпоставя с личния си опит интерпретирани в „Септември“ ценности и норми, проблеми и конфликти, характерни за българската култура през периода между двете световни войни, и обосновава позиция по тях.</p> <p>Идентифицира и оценява в „Септември“ специфични начини на въздействие.</p> <p>Подбира, извлича и обработва съобразно няколко критерия информация от различни източници, за да изпълни самостоятелно конкретна творческа задача, свързана с поемата „Септември“.</p>	
<p>П.2. „Зимни вечери“ (Хр. Смирненски)</p>	<p>Познава значението на понятието лирически цикъл.</p> <p>Разпознава жанрови характеристики на лирическия цикъл, проявени в „Зимни вечери“.</p> <p>Тълкува (откъси от) „Зимни вечери“ съобразно жанровите и/или културноисторическите характеристики на творбата.</p> <p>Разпознава литературни похвати, тропи и фигури в „Зимни вечери“ и обяснява функциите им.</p> <p>Съпоставя с личния си опит интерпретирани в „Зимни вечери“ ценности и норми, проблеми и конфликти, характерни за българската култура през периода между двете световни войни, и обосновава позиция по тях.</p> <p>Идентифицира и оценява в „Зимни вечери“ специфични начини на въздействие.</p>	<p>лирически цикъл</p>
<p>П.3. „Повест“ (А. Далчев)</p>	<p>Разпознава родови характеристики на лириката, проявени в „Повест“.</p> <p>Тълкува „Повест“ съобразно родовите и/или културноисторическите характеристики на творбата.</p> <p>Разпознава литературни похвати, тропи и фигури в „Повест“ и обяснява функциите им.</p>	
<p>П.4. „Индже“, „Албена“ (Й. Йовков)</p>	<p>Разпознава жанрови характеристики на разказа, проявени в „Индже“ и „Албена“.</p> <p>Тълкува „Индже“ и „Албена“ съобразно жанровите и/или културноисторическите характеристики на творбите.</p> <p>Разпознава литературни похвати, тропи и фигури в „Индже“ и „Албена“ и обяснява функциите им.</p> <p>Идентифицира и оценява в „Индже“ и „Албена“ специфични начини на въздействие.</p> <p>Различава светогледни идеи, характерни за българската култура през периода между двете световни войни, в „Индже“ и „Албена“ в съпоставка с друга творба на Й. Йовков (например с „Последна радост“) и обяснява прилики и разлики между тях и светогледни идеи, характерни за българската култура през периода от Освобождението до Първата световна война, в контекста на културната динамика.</p>	

<p>II.5. „Писмо“ („Ти помниш ли...“) (Н. Вапцаров)</p>	<p>Разпознава родови характеристики на лириката, проявени в „Писмо“ („Ти помниш ли...“). Тълкува „Писмо“ („Ти помниш ли...“) съобразно родовите и/или културноисторическите характеристики на творбата. Разпознава литературни похвати, тропи и фигури в „Писмо“ („Ти помниш ли...“) и обяснява функциите им. Съпоставя с личния си опит интерпретирани в „Писмо“ („Ти помниш ли...“) ценности и норми, проблеми и конфликти, характерни за българската култура през периода между двете световни войни, и обосновава позиция по тях. Различава светогледни идеи, характерни за българската култура през периода между двете световни войни, в „Писмо“ („Ти помниш ли...“) в съпоставка с други творби на Н. Вапцаров (например с „Песен за човека“, „Предсмъртно“) и обяснява прилики и разлики между тях и светогледни идеи, характерни за българската култура през периода от Освобождението до Първата световна война, в контекста на културната динамика.</p>	<p>●</p>
<p>III. Българската литература от периода след Втората световна война</p>	<p>Различава отличителни за българската култура от периода след Втората световна война светогледни идеи. Съпоставя светогледни идеи, характерни за българската литература от периода между двете световни войни и българската литература от периода след Втората световна война, и обяснява прилики и разлики помежду им в контекста на културната динамика.</p>	
<p>III.1. Из „Тютюн“ (1951 г.): I и XVI глава от I част (Д. Димов)</p>	<p>Познава творческата история на романа „Тютюн“ и я тълкува съобразно светогледни идеи, характерни за българската култура през периода след Втората световна война. Разпознава жанрови характеристики на романа, проявени в „Тютюн“. Тълкува откъси от „Тютюн“ съобразно жанровите и/или културноисторическите характеристики на творбата. Разпознава литературни похвати, тропи и фигури в откъси от „Тютюн“ и обяснява функциите им. Съпоставя с личния си опит интерпретирани в откъси от „Тютюн“ ценности и норми, проблеми и конфликти и обосновава позиция по тях. Подбира, извлича и обработва съобразно няколко критерия информация от различни източници, за да изпълни самостоятелно конкретна изследователска задача, свързана с историята на четенето на „Тютюн“. Различава в откъси от „Тютюн“ светогледни идеи, характерни за българската култура през периода след Втората световна война, и обяснява прилики и разлики между тях и светогледни идеи, характерни за българската култура през периода между двете световни войни, в контекста на културната динамика.</p>	
<p>III.2. „Дърво без корен“ (Н. Хайтов)</p>	<p>Разпознава жанрови характеристики на разказа, проявени в „Дърво без корен“. Тълкува „Дърво без корен“ съобразно жанровите и/или културноисторическите характеристики на творбата.</p>	

	<p>Разпознава литературни похвати, тропи и фигури в „Дърво без корен“ и обяснява функциите им.</p> <p>Съпоставя с личния си опит интерпретирани в „Дърво без корен“ ценности и норми, проблеми и конфликти, характерни за българската култура през периода след Втората световна война, и обосновава позиция по тях.</p>	
<p>III.3. „Нежната спирала“ (Й. Радичков)</p>	<p>Разпознава жанрови характеристики на разказа, проявени в „Нежната спирала“.</p> <p>Тълкува „Нежната спирала“ съобразно жанровите и/или културноисторическите характеристики на творбата.</p> <p>Разпознава литературни похвати, тропи и фигури в „Нежната спирала“ и обяснява функциите им.</p> <p>Идентифицира и оценява в „Нежната спирала“ специфични начини на въздействие.</p>	

В часовете за развиване на комуникативните компетентности в компонента ЛИТЕРАТУРА се предвиждат 18 часа върху следните теми:

Теми	Компетентности като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
<p>Есе по граждански проблем, интерпретиран в изучаван (откъс от) литературен текст.</p>	<p>Познава особеностите на есето.</p> <p>Създава есе по граждански проблем, интерпретиран в изучаван (откъс от) литературен текст.</p> <p>Спазва книжовните езикови норми.</p> <p>Анализира и критично оценява свои и чужди есета по граждански проблем.</p>	

ПРЕПОРЪЧИТЕЛНО ПРОЦЕНТНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗАДЪЛЖИТЕЛНИТЕ УЧЕБНИ ЧАСОВЕ

Годишният брой часове за изучаване на учебния предмет БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА в X клас е 108 часа – 54 часа за български език (от които 18 часа за развиване на комуникативните компетентности) и 54 часа за литература (от които 18 часа за развиване на комуникативните компетентности).

Седмичният брой часове за изучаване на учебния предмет БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА в X клас е 3 часа – 1,5 часа за български език (от които 0,5 час за развиване на комуникативните компетентности) и 1,5 часа за литература (от които 0,5 час за развиване на комуникативните компетентности).

Препоръчително разпределение на часовете в компонента ЛИТЕРАТУРА:

За нови знания	44 %
За упражнения	33 %
За преговор	6 %
За обобщение	6 %
За контрол и оценка	11 %

ОЦЕНЯВАНЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ОБУЧЕНИЕТО

Съотношение при формиране на срочна оценка:

Текущи оценки от устни и от писмени изпитвания	60 %
Оценки от контролни и от класни работи	20 %
Оценки от други участия (работа в часовете, изпълнение на домашни работи, работа в групи и др.)	20 %

ДЕЙНОСТИ И МЕЖДУПРЕДМЕТНИ ВРЪЗКИ

Ключови компетентности	Дейности и междупредметни връзки
Умения за общуване на чужди езици	Съпоставяне на превод от/на чужд език като форма на езиково посредничество с трансформации на интерпретации на мотив и/или устойчив („странстващ“) сюжет в изучен текст от дадена културна епоха на езика на друга културна епоха (в т.ч. и на съвременната) и/или на друго изкуство като други форми на същото комуникативно умение. Съпоставяне на изучавани в часовете по литература текстове с текстове, изучавани в часовете по чужд език, въз основа на обща принадлежност към културна епоха или жанр.
Дигитална компетентност	Използване на книги от електронни библиотеки и на други електронно базирани информационни източници за изпълнение на конкретна изследователска, комуникативна, творческа задача. Използване на мултимедия за представяне на продукти от изпълнение на конкретна изследователска, комуникативна, творческа задача.
Умения за учене	Самонаблюдаване и наблюдаване на съучениците, упражняване на самоконтрол при изпълняване на дидактически и/или комуникативни задачи, както и при учене с цел определяне на собствените силни и слаби страни, на собствения стил на учене.

Социални и граждански компетентности	<p>Съпоставяне и различаване на светогледните идеи, характерни за периодите от Освобождението до Първата световна война, между двете световни войни и след Втората световна война и за съвременната епоха.</p> <p>Съпоставяне и различаване на историческите и литературните интерпретации на обществено-политически събития от периодите от Освобождението до Първата световна война, между двете световни войни и след Втората световна война и от съвременната епоха.</p>
Културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество	Изразяване на впечатления, чувства, настроения, мисли, позиции по проблеми с помощта на различни езици – вербален, визуален (в т.ч. и изобразителен), музикален.